



JOURNAL OF GEOGRAPHY AND NATURAL RESOURCES

journal homepage:

<https://topjournals.uz/index.php/jgnr>**GEOGRAPHICAL SIGNIFICANCE OF THE SCIENTIFIC HERITAGE OF MAHMUD KASHGARI****Asror Nizomov**

Associate Professor

Tashkent State Pedagogical University named after Nizami

Tashkent, Uzbekistan

Anvar B. Rasulov

PhD

Tashkent State Pedagogical University named after Nizami

Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE**Key words:** Mahmud Kashgari, toponym, soil, Central Asia, land, water, plant**Abstract:** In this article, Mahmud Kashgari's work "Devonu lug'otit turk" examines the role and importance of soil cover in place names of regions.**Received:** 02.12.22**Accepted:** 04.12.22**Published:** 06.12.22**MAHMUD QOSHG'ARIY ILMIY MEROSINING GEOGRAFIK AHAMIYATI****Asror Nizomov**

Dotsent

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti

Toshkent, O'zbekiston

Anvar B. Rasulov

PhD

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti

Toshkent, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA**Kalit so'zlar:** Mahmud Qoshg'ariy, toponim, tuproq, O'rta Osiyo, yer, suv, o'simlik.**Annotatsiya:** Mazkur maqolada Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asarida hududlarning joy nomlarida tuproq qoplamining o'rni va ahamiyati masalalari tadqiq qilingan.

ГЕОГРАФИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ НАУЧНОГО НАСЛЕДИЯ МАХМУДА КАШГАРИ

Асрор Низомов

Доцент

Ташкентский государственный педагогический университет имени Низами

Ташкент, Узбекистан

Анвар Б. Расулов

Phd

Ташкентский государственный педагогический университет имени Низами

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Махмуд Кашгари, топоним, почва, Средняя Азия, земля, вода, растение.

Аннотация: В данной статье в работе Махмуда Кашгари «Девону луг'отит турк» рассматривается роль и значение почвенного покрова в топонимии регионов.

KIRISH

Mahmud ibn ul-Husan ibn Muhammad Qoshg'ariy – o'rta osiyolik mashhur olim, turkshunoslik ilmi rivojiga katta hissa qo'shgan yirik mutafakkirdir. U Bolasog'unda tug'ilgan, shu yerda tahsil ko'rdi. Mavjud ma'lumotlarga qaraganda, Mahmud qoshg'ariy ilmning turli sohalari, xususan, arab va turk tillari, fors adabiyoti bilan shug'ullanib, ularni puxta egallagan.

ASOSIY QISM

Maqolada Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asarida hududlarning joy nomlarida tuproq qoplamining o'rni va ahamiyati masalalari kameral tadqiqot, qiyosiy tahlil hamda tarixiy tadqiq usullari yordamida yoritilgan.

Ayniqsa, Mahmud Qoshg'ariyning turkiy qabilalar tillarini o'rganishdagi xizmati beqiyosdir. U til sohasida mashhur asarini yozishdan oldin juda katta hududda yashagan turkiy xalqlarning tili, urf-odati, turmush tarzi, kasbkori, og'zaki ijodi haqida bir necha yillar mobaynida tanildi, material to'pladi, butun Movarounnahr, Xorazm, Buxoro, Farg'ona, Yuqori Chinni kezib chiqqan.

Mahmud Qoshg'ariyning bizgacha yetib kelgan mashhur asari «Devonu lug'atit turk» («Turkiy so'zlar devoni») deb ataladi. Asar turli qabila va xalqlarning tili, leksikasi, fonetikasi, morfologiya va dialektologiyasi haqida boy material beradi. U, ayniqsa, geograf, toponimika, tarix, o'zbek tili va uning tarixi bilan shug'ullanuvchi olimlar uchun qimmatbaho manba bo'lib xizmat qiladi. Shu asar orqali O'rta Osiyo xalqlari qadimgi avlod-ajdodlari, qabilalarining tillari to'g'risida muayyan tasavvurga ega bo'lishadi. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, «Devonu lug'atit turk» kitobi faqat lug'atshunoslik, tilshunoslikka bag'ishlangan asar bo'libgina qolmasdan, balki u o'sha davrdagi ijtimoiy-siyosiy hayot to'g'risida ham ma'lumot beradi. Unda O'rta Osiyo, hududda XI asrda yashagan xalqlarning tarixi geografiyasi o'z ifodasini topgan.

Tuproq qoplami yer po'stining o'simliklar o'sa oladigan darajada unumdor bo'lgan eng ustki yumshoq qismidir. Tuproq organik moddalardan iborat bo'lib, tarkibida suv, turli eritmalar, havo va har xil mikroorganizmlar bor. Tuproqning mineral moddalari ona jinsning nurashidan, organik moddalar-chirindi esa o'simlik hamda hayvon qoldiqlarining chirishidan hosil bo'ladi. Tuproqning unumdorligi chirindi miqdori va tarkibiga bog'liq. Mexanik tarkibiga (zarrachalarning katta-kichikligiga) ko'ra qumli, gilli qumoq, qumloq tuproqlar (O'zbekistonda sur qo'ng'ir, taqir tuproqlar, sho'rxok tuproqlar, o'tloq, o'tloq botqoq, bo'z tuproqlar, tog' jigarrang va tog' o'tloq tuproqlari) mavjud. Tuproq resurslari qadimdan mahalliy aholining xo'jalik yuritishi, ayniqsa dehqonchilik qilishida eng muhim omil sanalgan. Shu boisdan tuproq qoplami bilan bog'liq holda qator xalq geografik terminlari shakllanganki, ularning aksariyati toponimlar hosil qilishda faol ishtirok etadi. Ushbu terminlar Mahmud Qashg'ariy ma'lumotlari asosida olindi.

Tubraq – tuproq (I t. 434-b)

Ashu – qizil tuproq, qizil kesak (I t, 116-b).

Tabiz – tuzli sho'rxok yer (I t, 345-b).

Sag'iz – soz tuproq-lyoss (I t, 345-b).

Baliq – loy (III t, 316-b).

Kesak – yerning bir bo'lagi (I t, 372-b).

O'buz – qattiq yer. (I t, 88-bet)

Urunak – ganch, gips, gipsli yer (143-b).

Taz yer – o'simligi oz, oriq yer.(III t,163-b)

Yalan – o't tushgan kabi qora, zarang, o't bitmas yer.

Toy – soz tuproq-lyoss.(III t,155-b)

Jo'sha – qizil tuproqli yer.

Qayip – yumshoq yer (III t, 180-bet), qumloq yer.

Qayip – yumshoq yer, qumloq yer tushunchasi o'g'iz tili keng tarqalgan quyi Amudaryo hududida hamon kishilarning ismi mazmunida saqlanib qolgan. Misol uchun Qayipbergan nomi fikrimizning dalilidir.

Sur qo'ng'ir tuproqli hududlar (Ustyurt platosi, Sulton Uvays, Qizilqum qoldiq tog'lari atrofi, Qashqadaryo vodiysi qoldiq tog'lari hududi kabi ayrim joylarda sur qo'ng'ir tuproqlar juda kam gumus miqdoriga ega bo'lganligi (0,3-0,7 %) sababli o'simliklar siyrak o'sadi. Bunday hududlarni qadimgi turkiy xalqlar "Taz yer" ya'ni o'simligi oz, oriq yer (Mahmud Qashg'ariy – III. 163-b) deb atashgan. Shu munosabat bilan hatto ayrim "toz" deb ataluvchi toponimlar ham shakllangan. Misol uchun Janubiy Nurota tizmasining shimoliy yon bag'ridagi Toz qishlog'i, Samarqand viloyati Pastdarg'om tumanida ham shu nom bilan ataluvchi tepaliklar mavjud. Ko'pgina toponimist (S.Qorayev, 1978. 122-bet)lar "toz"ni etnonim tariqasida o'rganadi. Ammo

ayniqsa Janubiy Nurotadagi Toz qishlog'ining tabiiy geografik sharoiti, xususan "oriq yerlar"da joylashganligi mazmunan "taz" - o'tbitmas, oriq yer terminining etimologiyasiga juda mos tushadi. Pasdarg'om tumanidagi Toz qishlog'i joylashgan hudud garchand sur qo'ng'ir tuproqli bo'lmasda chirindisi kam, sozlovli, balki och bo'z tuproqlar tarqalgan bo'lishi mumkin. Mavridi kelganda yana shuni eslash joizki "Toz" tushunchasining yana boshqa ko'rinishdagi ma'nosi ham bor. Misol uchun turkiy xalqlar, o'zlaridan boshqa barcha millat vakillarini, tojik, arab ayniqsa o'zlariga xizmat qiluvchi qullarini ham "toz" deya atashgan. Shu boisdan bo'lsa kerak ov itlarining maxsus turini ovda xizmat qiluvchi ma'nosini berib "tozi" deb atashadi.

Aslida "Taz" tushunchasi asosida, "toza", "ozoda" kabi turkiy so'zlar shakllangan bo'lib, keyinchilik unga "pok", "pokiza" kabi forsiy kelib chiqishga ega bo'lgan so'zlar qo'shilgani holda o'zbek tilini yanada boyitgan. Shu boisdan hatto "pok", "pokiza" tushunchasi garchand yuqorida eslaganimiz kabi kelib chiqishi forsiy bo'lsada, u "O'zbek tilining izohli lug'ati" (1981 y, I tom, 596-bet)ga ham kiritilgan.

Taqir tuproqlar. Taqirlar va taqirli tuproqlar qadimgi alyuvial tekisliklarda, ayniqsa daryolarning delta tekisliklarida, tog'larning etaklaridagi qiya tekisliklarda, Murg'ob, Tajan, Qashqadaryo, Sheroboddaryo hamda kichikroq soylar keltirgan yotqiziq yoyilmalarida, hamda Ustyurtda, Qoraqum, Qizilqumdagi past tog'lar etagi, pastqamliklarda, Amudaryo, Sirdaryo deltasida esa katta maydonlarni egallaydi. Ularning tarkibida chirindi miqdori 0,7-1,2 % bo'ladi (P.Baratov – 1996-101-b).

Taqir. O'simlik o'smaydigan, yorilib ketadigan zich, qatqaloqli yalang tekis joylar taqirlar deyiladi. Qadimgi Turkiy xalqlar ham daraxtsiz, binosiz yerlarni "tatir" deb atashgan (Mahmud Qashg'ariy – III. 342-b). Shu munosabat bilan Tatra kabi qadimgi toponimlar shakllangan. Taqir vaqti-vaqti bilan yog'in, sel suvlari bosib turadigan pastlik yerlarda vujudga keladi. Pastliklarga sel va yomg'ir suvlari bilan birga soz tuproq oqib kelib taqir ustida mexanik tarkibi og'ir tuproq qatlami hosil bo'ladi. U "qoq" deb ataladi. Oltiqoq (Navoiy viloyati, tomdi tumani, Qulonqoq buxoro viloyati (Qarang shu asar toponimlarning ichki suvlarini o'rganishdagi ahamiyati). Havo harorati ko'tarilib, suv bug'lanib ketganidan keyin ustki qatlam qurib, ko'pgina, yoriqlar vujudga keladi va taqir deb ataladi. Taqirlarda chirindi miqdori atigi 0,3-0,7 % atrofida bo'ladi. Chunki, taqirlar yuzasi tep-tekis, o'simliklar juda siyrak o'sadi yoki umuman o'smaydigan holatda kuzatiladi. Taqir tushunchasi zamonamizda ham keng qo'llaniladi va u biron bir o'simlik qoplami uchramaydigan yoki tuksiz yuzani anglatadi. Misol uchun falonchi sochini ustarada tap-taqir qilib oldirdi va h.k. Shu munosabat bilan "taqir" tushunchasi ishtirokida ko'plab toponimlar hosil bo'lgan. Misol uchun: Navoiy viloyati, Tomdi tumanidagi Oqtaqir qishlog'i, shu rayonda Taqirquduq nomli qishloq va h.k.

Qumloq tuproq – qum va 10-30 % gil zarralaridan tarkib topgan qo'ng'ir yoki sarg'ish qizil rangdagi tog' jinsi, tarkibida gil kamroq bo'lsa yengil qumoq deyiladi. G'isht, cherepitsa va boshqa ashyolar tayyorlashda ishlatiladi.

Qumoq, qumoq tuproq-qum va 3-10 % gil zarrachalaridan tarkib topgan cho'kindi tog' jinsi. Tarkibida gil ko'proq bo'lsa og'ir, qum ko'proq bo'lsa yengil qumoq deyiladi. Qumoq tuproqli yerlar yengil va binobarin javdar, tariq, kortoshka, sabzi va poliz ekinlari ekish uchun juda yaroqli, serhosil hisoblanadi (Qorayev S. G'ulomov P. Raximbekov R., 1979. 192-b). Shu asosida Buxoro viloyati, Buxoro tumanida Regzor-qumli yer, qumloq, Buxoro viloyati, Shofirkon tumanida Regiyon-qumli hudud, qumloq degan mazmunli toponimlar shakllangan. Qum tushunchasi minglab yillar davomida bizning davrimizga qadar hech o'zgarishsiz yetib kelgan so'zlar qatoridan o'rin olgan va u Mahmud Qoshg'ariyda ham aynan "qum" tarzida ifoda etilgan (DLT.1960. 325-bet).

Sho'rxok. Cho'l, chalacho'l, dasht joylardagi tarkibida 3 % dan ziyoda tuz bo'lgan holatda sho'rxok (tuzli-tuproq, xok fors tilida tuproq demakdir)lar uchraydi. Sho'rxoklarda tuz miqdori ba'zan 10-15%ga qadar oshib ketadi. Bu holat yer osti suvlarining yaqin yotishi, ko'llarning yozda qurib kolishi, xududda tuzli gipsli qatlamning mavjudligi tufayli shakllanadi. Sho'rxoklarda tuz qatlami qatqaloq hosil qilishi mumkin. Ba'zan bilqillama sho'rxoklar ham kuzatiladi va ular shamol ta'sirida to'zan hosil qilib tez ko'chadi. Sho'rxoklarda o'simliklar juda siyrak o'sadi yoki o'smaydi. Ko'proq sho'ra, semizo't, shuvoq ko'karadi. Dehqonchilik qilish, yaylov tarzida foydalanish uchun noqulay sharoitga ega. Shunday bo'lsada sho'r, sho'rtob, sho'rxok o'zakli toponimlar areali O'zbekiston va unga yondosh hududlarda keng tarqalgan Samarqand viloyati, Qo'shrabot tumanidagi Sho'rcha, Qashqadaryo viloyatidagi Sho'rtang, Davlatlisho'r, So'xtasho'r, Cho'rboyscho'r, Yomboshisho'r, Surxondaryo viloyati Boysun tumanidagi Sho'rob qishlog'i shular jumlasidandir. Ushbu toponimlarning barchasi tabiiy geografik xususiyatlari jihatidan deyarli bir xil landshaft ko'rinishiga ega.

Sho'rxok tuproqli hududlar ba'zan Sho'riston deb ham ataladi. Buxoro viloyati Shofirkon, G'ijduvon tumanlarida Sho'riston nomli qishloqlar mavjud. Sho'riston "sho'r bosgan joy", "sho'rxok" demakdir. Chunki "zor", "don", qo'shimchalari kabi "iston" ham makon, joyni anglatuvchi affikslardir.

Qadimgi turkiy xalqlar sho'rxok yerlarni "tabiz", - deya atashgan (Mahmud Qashg'ariy, DLT.1960. 345-b). Tabiz ishtirokida hosil bo'lgan toponimlarga misollar keltirishni keyingi tadqiqotlarimiz hukmiga havola etib, ushbu so'zning zamonamizda ham bir oz tuzilishini o'zgartirgan holda faol ishtirok etishini e'tirof etamiz. Chunonchi "tabiz" so'zi zamonaviy jonli so'zlashuvda "ta'miz" tarzida qatnashadi. Misol uchun chuchmal so'zlovchi, so'zining tuzi yo'q

kishi “beta’imiz”, - deya ataladi. Ammo juda kam holatlardagina ushbu so‘zning mazmunida “tabiz” tushunchasi mavjudligiga diqqat e’tiborimizni qaratamiz.

Sozlov yoki soz tuproq. Zarrachalari juda mayda tog‘ jinsi (gil), berch – yopishqoq tuproq. Ba’zan lyoss deb ataluvchi yotqiziq tog‘ jinsi ham soz tuproq deb ataladi (P.Baratov, 1994, 96-b). Aslida sozlov yoki lyoss tuproq hosil qilishda ona jins o‘rnini o‘taydigan qatlamdir. Undan ko‘proq qurilish materiali, xom ashyosi sifatida foydalanilib sifatli g‘isht, pishgan g‘isht, paxsa qilishda va ba’zan tandir solish uchun andoza yoki gilkori shuvoq uchun eng bop qurilish maxsuloti sifatida qo‘l keladi. Undan sopol idishlar – ko‘za, tovoq va boshqa ro‘zg‘or buyumlari yasalgan va yasalmogda.

Qadimgi turkiy xalqlar sopol qilinadigan soz tuproqni “toy” deya atashgan (Mahmud Qashg‘ariy, 155-b). Shu munosabat bilan Namangan viloyati Chust tumani Kamdanak qishlog‘i atrofidagi Toytepa, Toshkent viloyatidagi To‘ytepa (aslida Toytepa), Quyi Amudaryoda Toyqir Samarqand viloyati, Samarqand tumanidagi Toyloq kabi toponimlar shakllangan. Toyloqning tuya bolasi, yoki bir yoshdan o‘zgan xo‘tik, eshak bolasi toyloqqa hech ham aloqasi yo‘q. Ammo toyloq qishlog‘i toy-soz tuproqli hududda joylashganligi uchun Toyloq ya’ni toy soz tuproq, “loq” makon joy, soz tuproqli joy degan ma’no beradi. Qoraqolpog‘iston, Chimboy tumani hududida ham Toyloqovul nomli qishloq mavjud. Toyloq nomli qishloqlarni S.Qorayev etnonim deb biladi (S.Qorayev, 1978,118-b).

Yuqorida esga olingan To‘ytepa ham xuddi shunday toyli tepa, soz tuproqli tepa demakdir. Ammo bu holatda bir qancha mazmun shakllanadi:

- Toyloq –toyloq urug‘i yashaydigan joy (?) shubhali etimologiya. Chunki surushtiruvlar bu fikrni tasdiqlamaydi hamda barcha tayloqlarda turli urug‘lar yashaydi. Geografik qonuniyat yo‘q.
- Toytepa – toy (yilqining bolasi)li tepa (?) shubhali etimologiya.
- To‘ytepa – to‘y bo‘lgan yoki bo‘ladigan tepa (?) shubhali etimologiya.
- Toytepa – paxta o‘rami mavjud bo‘lgan tepa (?) shubhali etimologiya.
- To‘ytepa – ovqatga to‘yadigan tepa (?) shubhali etimologiya.

Toytepa – soz tuproqli tepa. Tabiiy geografik sharoitiga ko‘ra mantiqan to‘g‘ri etimologiya aslida ham To‘ytepa soz tuproqli, tepalik, balandlikda joylashgan aholi manzili. Uning tabiiy geografik sharoiti “Toytepa” oxiri ehtimolga juda mos tushadi.

Xuddi shunday toponimlarning kalkasi Sozog‘on, Sozlov tarzida ham ishtirok etadi. Misol uchun Samarqand viloyati, Samarqand tumani hududidagi Sozag‘on qishlog‘i yoki respublikamiz hududidagi Sozlov nomli o‘zga toponimlar shular jumlasidandir. Chunki loq, lov, zor afikslari adreslilik sifatiga ega.

Qadimgi turkiy xalqlar sozlovlarni “sag‘iz”, - deya atashgan (Mahmud Qashg‘ariy, DLT.1960. 345-b). Ushbu so‘z ishtirokida Samarqand viloyati, Urgut tumanida Sag‘izmon deb

ataluvchi toponimlar shakllangan. Bu yerda sag'iz soz tuproq ma'nosini bersa, "mon" qo'shimchasi egalik kesimi vazifasini o'tamoqda. Chunki o'zbek tilida "chi" qo'shimchasi ba'zan "mon" qo'shimchasi bilan almashinib keladi. Misol uchun "yozuvchi" degan tushuncha "yozarmon", "usta" tushunchasi "tuzarmon" yoki aksincha "buzuvchi", tushunchasi esa "buzarmon" tarzida.

Soztuproq O'zbekistonning janubi-g'arbiy hududlarida oqtuproq deb ham ataladi. Shu munosabat bilan Surxondaryo viloyati, Boysun tumanida Oqtuproq qishlog'i mavjud. Oqtuproq, soztuproq ba'zan kaolin, chinnigil bo'r kabi oq tusli bo'lganligi uchun shunday atalgan. Oqtuproqli yerlar sanoat uchun ahamiyatli, oltin konidan darak beruvchi indikator o'rnini o'taydi (A.R.Musin, 1967, 23-b). Shu boisdan oqtuproqli hududlar (Farg'ona viloyati Quva, tumani, Qashqadaryo viloyatining Koson tumanlaridagi kabi) sopolsozlik rivojlangan markazlariga aylangan.

Bo'z yerlar, bo'z tuproqlar. Haydalmagan ishga solinmagan, ammo aksariyat hollarda hosildor yerlar. Ba'zan u "qo'riq yer" deb ham ataladi. Bo'z yerlarning tuprog'i hosildor, ammo bo'z (o't turi efemerlar) ko'karib, chim bosib yotganligi sababli ham "bo'z" deb ataladi. Bo'z yerlarning ko'p qismi bo'z tuproqlardan tashkil topgan. Bo'z tuproqlar O'rta Osiyo tabiiy geografik sharoitida dengiz sathidan 300-1600 m balandlikdagi tog' etaklari, tekisliklarda ko'p uchraydi. U asosan lyoss, lyossimon yotqiziqlar, chaqiqtosh, qum-shag'alli prolyuvial yotqiziqlar ustida tarkib topadi va och, tipik, to'q tusli bo'z tuproqlar turkimiga bo'lib o'rganiladi. Bo'z tuproqlarda chirindi miqdori 1,5-4 % atrofida kuzatiladi. Bo'z tushunchasi rang sifatida emas, balki tuproq, yer tushunchasi ostida toponimlar mazmunini tashkil etadi. Misol uchun Andijon viloyati Bo'z tumani esa rang sifatida ishtirok etadi. Mahmud Ko'shg'ariy ham "boz" tushunchasi ostida kulrangni, tushungan (DLT.1960. 132-bet)

Tog' jigarrang tuproqlari. 1200-1600 m dan 2800-3000 m balandliklarda, asosan tog'larning nisbatan qurg'oqchilroq qismlarida tarqalgan. Bu ko'rsatkichdagi balandliklar bo'ylab o'simliklar zich va qavat-qavat hosil qilib o'sadi. Birinchi qavatda har xil o'tlar bo'liq bo'lib o'ssa, ikkinchi qavatda do'lana, na'matak, bodom, pista, olcha, yong'oq xususan archalar qalin o'rmon hosil qilib rivojlanadi. Shu boisdan tog' jigarrang tuproq turi gumus saqlovchi qatlamning qalinligi (70-100 sm), donadorligi, gumus miqdorining ko'pligi (4-5 % hatto archazor o'rmonlarida 11 % ga qadar) tufayli rangi jigarrang bo'lib ajralib turadi. Qadimgi turkiy xalqlar jigarrang demak qizil tusli (balki neogen davriga xos yotqiziqdardir. Chunki u ham qizil tusli bo'ladi) tuproqlarni "ashu", - deb atashgan (Mahmud Qashg'ariy, DLT.1960.116-b). Jonli so'zlashuvda "ashu" oshuv, ya'ni dovon, bel tarziga kirib toponimlar mazmunidan joy olgan. Masalan Hisordagi Qizil oshuv davoni. Demak "Qizil ashuv", "Qizil tuproqli oshuv-dovon" mazmunini beradi. Ba'zan qizil tuproq mazmunini "Jo'sha" tushunchasi orqali anglaymiz. Misol uchun Ohangaron vodiysidagi daraning nomi Jo'shasoy. Jo'sha qizil tuproq (K.K.Yudaxin, 1965 s-263). O'rta Osiyoda uchlamchi

geologik davrida paydo bo'lgan qizil tuproq (yotqiziq-A.N.) jo'sha deyiladi. Jo'sha degan bo'yoq ham bor. Bu bo'yoq kulolchilikda sopol idishlarga qizil rang va naqsh berishda ishlatilgan (A.G.Troitskaya. 1968.s-542). Jo'sha xalq geografik termini bilan fors tilidagi "jo'shidagi"-qaynaydigan jo'shidan-qaynamoq, jo'shidaistodas - qaynamoqda, "jo'shaq" - qaynayapdi, "jo'sha"-qaynash mazmunini beruvchi so'zni bir-biriga mutlaqo almashtirib qo'ymasligi kerak. Chunki bu holatda toponimning mazmuni tubdan o'zgarib ketadi. Samarqand viloyati, Qo'shrabot tumani hududida Jo'sh nomli qishloq mavjud. Qishloq joylashgan hududda jo'sha-qizil tuproqqa dahldor biron alomat sezilmaydi. Ammo yer osti suvlari birmuncha yuzaga yaqin yotganligi sababli u mahalliy aholi tomonidan qadimgi davrlardanoq korizlar orqali qazilib yuzaga chiqarilgan, ko'pgina joylarda esa artezian quduqlarining qadimgi na'munalari qaynarlar mavjud. Forsiy tushunchada jo'shidagi, qaynab turgan qaynagan degan ma'noga ega. Shu boisdan qishloqning nomi ham Jo'sh deb atalgan.

XULOSA

Umuman olganda forsiy kelib chiqishiga ega bo'lgan "jo'shidagi" tushunchasi o'zbek tiliga chuqur singib, turkiylashgan iboradir. Shu boisdan ham u "jo'shib kuyladi", "ilhom jo'shdi" kabi kator iboralarda o'zbek tilini "bezab" turadi. Jo'sh toponimi o'zagi ham forsiy "jo'shidagi" tushunchasining qisqargan ko'rinishi bo'lishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Baratov P. O'zbekiston tabiiy geografiyasi. T.: "O'qituvchi". 1996.
2. Qorayev S. Geografik nomlar manosi G. O'zbekiston". 1978.
3. Mahmud Qoshg'ariy. Devonu Lugiatib turk (Indeks-lugat) O'zb.SSR. "Fan" nashreti. T., 1967.
4. Musin R.A. So'z mag'zidan yer qa'riga. T., 1967, 58-b.
5. Troitskaya A.A. Katalog arxiva kokandskix xanov. XIX veka M., "Misl" 1968. str. 542.
6. Yudaxin K.K. Kirgizsko-russkiy slovar. M. 1965. 263 str.
7. Qorayev S. G'ulomov P. Raximbekov R. Geografiyadan izohli lugat. T., "Ukituvchi". 1979.
8. Saparov, K., Rasulov, A., & Nizamov, A. (2021). Problems of regionalization of geographical names. In ИННОВАЦИИ В НАУКЕ, ОБЩЕСТВЕ, ОБРАЗОВАНИИ (pp. 119-121).
9. Rasulov, A., Saparov, K., & Nizamov, A. (2021). THE IMPORTANCE OF THE STRATIGRAPHIC LAYER IN TOPONYMICS. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS, 2(12), 61-67.

10. Kulmatov, R., Rasulov, A., Kulmatova, D., Rozilhodjaev, B., & Groll, M. (2015). The modern problems of sustainable use and management of irrigated lands on the example of the Bukhara region (Uzbekistan). *Journal of Water Resource and Protection*, 7(12), 956